

Ганна Редькіна

ВИБОРИ В УКРАЇНИ: ТРАДИЦІЇ

*Статтю присвячено виявленню та узагальненню результатів виборів різних рівнів за роки незалежності в Україні, аналізу впливів на політичний вибір громадян. **Ключові слова:** адміністративний ресурс, вибори, політичні технології, незалежність.*

***Ganna Redkina. Elections in Ukraine: traditions.** The Article deals with the generalization of elections of the miscellaneous level results during years of the independence of Ukraine and analysis of the influences upon political elections of the citizens. **Keywords:** resource of administrative, elections, technologies of political, independence.*

Щороку такі означення, як «чесні», «прозорі», «відкриті» вибори проголошуються все частіше та голосніше. Напередодні виборів вони стають домінуючими в українському політичному лексиконі. Лише протягом кількох останніх місяців майже усі політики, від лідерів опозиції до Президента України, зробили заяви про необхідність забезпечення демократичності виборів. Тема «прозорості та чесності майбутніх виборів в Україні» є лейтмотивом у більшості заяв і коментарів представників міжнародних структур, керівників інших країн, дипломатів. І якщо для західного світу вільні вибори — одна з невід’ємних ознак демократичного

суспільства, то в Україні експлуатація цієї ідеї стала скоріше елементом політичних технологій, ніж усвідомленим вибором. Сьогодні порушення конституційних виборчих прав громадян з боку посадових осіб становлять одну з головних загроз національній безпеці України.

Останнім часом питанням про виборчу систему, вибори, ефективність влади в Україні присвячено цілу низку досліджень. Свої праці цій проблематиці присвятили О. Афонін, О. Березюк, А. Биченко, А. Гриценко, О. Дергачов, І. Жданов, В. Карасьов, О. Литвиненко, О. Майборода, М. Мельник, М. Міщенко, М. Михальченко, В. Паніотто, О. Покальчук, І. Попов, Т. Силіна, Н. Харченко, А. Швецова, Дж. Шерр, Ю. Якименко та ін.

На нашу думку, є сенс проаналізувати досвід попередніх виборчих кампаній, зробивши акцент на уподобаннях населення України.

Метою статті є виявлення і узагальнення результатів виборів різних рівнів за роки незалежності в Україні, а також аналіз впливів на політичний вибір громадян.

Під час аналізу досвіду попередніх виборчих кампаній ми використали матеріали і результати соціологічних досліджень, проведених Інститутом соціології НАН України, соціологічною службою Центру ім. О. Разумкова тощо.

Аналіз досвіду виборчих кампаній років незалежності України свідчить, що найбільш демократичними парламентськими виборами в Україні були вибори 1990 р. та 1994 р., коли країна робила лише перші кроки на шляху демократичних перетворень. У цих кампаніях і вибір громадян, і здійснення активного виборчого права визначалися переважно особистими якостями кандидатів, а не їх фінансовими можливостями та підтримкою з боку чинної влади. Однак наступні вибори 1998 р. відбувалися вже із залученням інших чинників — насамперед, із застосуванням адміністративного ресурсу, який виявлявся як у безпосередньому використанні впливу владних повноважень на політичний вибір громадян, так і в маніпулюванні масовою свідомістю через застосування новітніх політичних технологій.

Як правило, такі технології застосовувались або владою, або лояльними до неї політичними силами, певною мірою — опозиційними силами. Зрозуміло, що на процес волевиявлення громадян під час виборів впливає багато чинників, зокрема й негативних. Зазвичай саме негативні чинники можуть поставити під сумнів

прозорість і чесність виборів, їх результати. Серед них, на думку експертів, найбільшу небезпеку становлять масштабне застосування адміністративного ресурсу та використання брудних політичних технологій [8, с. 33].

На обмеження чи сприяння у використанні адміністративного ресурсу впливають такі чинники:

- ступінь прояву «інстинкту» самозбереження влади;
- рівень консолідації або розпорошеності адміністративного ресурсу, можливості щодо його управління;
- рівень дотримання чинного законодавства про вибори, встановлення чесних і прозорих правил політичної гри та їх дотримання;
- рівень усвідомлення громадянами, політиками, посадовцями, політичними технологами, журналістами та громадянами всієї небезпеки використання адміністративного ресурсу;
- рівень незалежності судової влади.

Прояви застосування адміністративного ресурсу можливі на всіх етапах проведення передвиборчої кампанії. Водночас, найбільший за масштабами вплив адміністративного ресурсу спостерігається на етапі проведення передвиборчої агітації. Потенційні можливості влади на цьому етапі коливаються від психологічного тиску до вибіркового правозастосування, зокрема, кримінальної відповідальності для представників окремих політичних сил, насамперед, опозиційних.

Також особливо відчутним є вплив на масову свідомість. Досвід виборів показує, що завжди відбувається викид компрометуючих матеріалів, фальшивих листівок і газет. Виникає нерівність у висвітленні діяльності різних політичних сил у ЗМІ, які можуть бути використані у боротьбі між владою та її опонентами. Особливістю багатьох передвиборчих кампаній стає дедалі ширше використання новітніх інформаційних технологій для блокування комунікативних можливостей опонентів [8, с. 56].

Саме у пострадянському суспільстві, де ще сильні патерналістські традиції, людина у такій ситуації відчуває дискомфорт, схильна шукати легкі відповіді, знаходити винних, а отже, дозволяє маніпулювати собою, виводити на перший план питання, які є вигідними певним політичним силам [7, с. 115].

Особливо помітно це демонструють останні передвиборчі кампанії. Масова свідомість населення зреагувала на жорстке суперництво політичних сил, які маніфестували не просто різні, а почасти й полярні погляди на майбутнє країни.

При цьому важливо бачити, як відзначає М. Михальченко, що народ є розчарованим в українських політичних моделях: як в авторитарній, так і у демократичній [6, с. 111].

У 1991 р. народ погодився підтримати демократичну модель разом з неоліберальною економічною політикою у надії отримати гарантії свобод, кваліфікованої політики та довготермінової економічної стабільності. Але політичний та економічний хаос, який стався, різке падіння рівня життя серйозно похитнули цю надію, і демократичні ідеали не встояли перед брудом корупції, клановості, зростання кримінальної злочинності, негарантованості особистих свобод тощо. Це суттєво вплинуло на суспільну думку, і стало очевидно, що вибір на користь демократії не остаточний [6, с. 111].

Стрімка зміна ціннісно-нормативної системи суспільства в епоху радикальних соціальних змін не може не впливати на людину. Соціальна нестабільність, зумовлена цими змінами в суспільстві, характеризується насамперед відсутністю завершеної системи національних цінностей та ідеалів, наявністю антагоністичних цінностей у різноманітних соціальних системах.

Про це свідчать дані щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України.

Протягом двох останніх десятиліть в Україні найбільш популярними були соціалістична (1992 р. — 5,2%; 2006 р. — 16,0%), соціал-демократична (1992 р. — 8,0%; 2006 р. — 15,1%), національно-демократична (1992 р. — 8,4%; 2006 р. — 9,3%) і комуністична (1992 р. — 2,9%; 2006 р. — 8,3%) політичні течії. При цьому зазначимо, що комуністичну ідеологію вважали найбільш близькою собі у 1994 р. вже 10,3% населення, тобто тільки за два роки симпатії до цієї політичної течії збільшилися на 7,5%. У моменти найбільшого зацікавлення громадян політикою, під час парламентських і президентських виборів, показники стали ще вищими: 1999 р. — 18,6%; 2002 р. — 15,1%; 2004 р. — 14,4%. І тільки у 2005, 2006 рр. показники хоча і знизилися майже вдвічі, але залишаються стабільними [9; 434].

Симпатії до соціалістів у 1994 р. теж відразу вдвічі зросли порівняно з 1992 р., становивши 10,7%, і хоча у 2000 р. знов зменшилися вдвічі, до 5,4% (за роки незалежності це був найнижчий рівень популярності цієї ідеології), але вже у 2002 р. знов мали 9,7%, а у 2006 р. набули найвищого показника серед симпатій населення України до цієї ідеології. Неабияких успіхів досягла і соціал-демократична течія, частка прихильників якої хоча

і набула у 1994 р. тільки 5,0%, але вже у 2002 р. становила 17,2%, і, хвилеподібно змінюючись, не знижувалася нижче 10,2% (2004 р.). Націонал-демократична політична течія, яка в минулому очолила рух за повалення комуністичної системи, протягом років незалежності України збільшила частку своїх прихильників лише на 0,9% [9, с. 434].

Інші політичні течії взагалі перебували на узбіччі суспільних симпатій: «зелених» у 2002 р. підтримувало 3,2% населення, у 2006 р. — 2,1%; ліберальну течію у 1992 р. — 3,9%, у 2006 р. — 2,2%; християнсько-демократичну у 1992 р. — 8,0%, але потім протягом періоду 1994-2006 рр. — 3,3% і 2,3%, відповідно; націоналістичну течію у 1994-2006 рр. — 2,0% і 2,8%, відповідно [9, с. 434].

Але, як вказує О. Майборода [5, с. 46], найбільш показово ілюструє низький рівень усвідомлення українським населенням залежності між політичними течіями і реалізацією національних інтересів той факт, що у 1992 р. 25,6% українських громадян не підтримували жодну з них, 33,4% ще остаточно не визначили своєї позиції, у 1994 р. 27,6% визнали, що не розуміються на політичних течіях [9, с. 434].

Реєструється тенденція зменшення цих показників за роки незалежності: у 2006 р. не підтримували жодну політичну течію 9,6%; ще остаточно не визначили своєї позиції — 14,1%; не розумілися на політичних течіях — 16,4% українського населення [9, с. 434].

Г. Дашутін і М. Михальченко слабку зацікавленість населення політикою визначають як характерну рису наявної небезпеки [3, с. 59].

Так, повністю байдужими до політики протягом 1992-2006 рр. залишилися 22,5% і 15,4%; певною мірою цікавляться політикою 63,1% і 67,0%; дуже цікавляться 12,3% і 17,4%, відповідно [9, с. 433].

Ще більш показовим, як відзначає О. Майборода, є низький рівень політичної активності громадян України [5, с. 46].

Є. Головаха пояснює це рисами психології українців, які негативним чином впливають на становлення демократії. Цими рисами є психологічний індивідуалізм, який має зворотний бік — небажання громадян вступати в добровільні організації для захисту своїх прав, і патерналізм (уявлення, що вища влада має вирішувати їхні проблеми). Саме тому соціальна активність дуже низька. І хоча в Україні немає жорсткої етатистської свідомості, немає

сакралізації держави і влади, але є пасивне ставлення — «а що я можу з нею зробити?». При цьому у людей дуже велике відчуження від влади [11].

Протягом 1994–2006 рр., відповідно, 82,2% і 83,6% населення України не належало до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів [9, с. 435]. Найбільша частка соціально асоційованих громадян перебуває в релігійних організаціях, церковних громадах (1994 р. — 3,0%; 2006 р. — 2,6%) [9, с. 435].

Щодо різних форм політичної і громадської активності, то членами політичних партій у 1994 р. визнавали себе 0,7% опитаних. Протягом наступних років вище 2,5% цей показник не піднімався і тільки у 2006 р. становив уже 4,6%; членами суспільно-політичних рухів себе визнали у 1994 р. — 0,4%, у 2006 р. — 0,8%; членами екологічного руху були у 1994 р. — 1,3%, у 2006 р. — 0,9% [9, с. 435].

Особливість українського соціуму полягає у тому, що в ньому існує висока частка тих, хто не має чіткої відповіді на гострі питання суспільного життя, тобто людей, внаслідок своєї розгубленості соціально і політично пасивних, не готових до свідомої патріотичної дії. Нарешті, в суспільстві залишається невисокою частка тих, хто цінує ті атрибути демократії, які дають можливість втілювати свій ідеал демократичної і процвітаючої вітчизни [5, с. 44, 45].

Нерідко геополітичні орієнтації українців суперечать їх електоральному вибору. Аналіз взаємозв'язку між підтримкою тих чи тих політичних сил під час виборчих кампаній доволі часто виявляє прірву між особистою політичною позицією людей і програмами тих політичних сил, за які вони голосують.

Наприклад, позитивно ставилося до союзу з Росією і Білоруссю по 36,0% як серед тих, хто проголосував за В. Ющенко у третьому турі президентських виборів 2004 р., так і з-поміж тих, хто голосував за «Нашу Україну» на парламентських виборах 2006 р. Позитивно ставилося до союзу з Росією і Білоруссю також 31,0% тих, хто голосував на парламентських виборах за БЮТ, і 57,0% електорату Соціалістичної партії [2, с. 48, 49].

Негативно ставилося щодо вступу до НАТО 43,0% тих, хто проголосував за В. Ющенко у третьому турі президентських виборів 2004 р., і 40,0% тих, хто віддав свої голоси за «Нашу Україну» на парламентських виборах 2006 р. Негативно ставилося щодо вступу до НАТО також 42,0% з-поміж тих, хто проголосував за БЮТ

на парламентських виборах, і 61,0% — серед тих, хто на парламентських виборах голосував за соціалістів [2, с. 48, 49].

Отже, більшість українського населення чекало патріотичної дії від інших, залишаючись за цього пасивним, хоча нібито й демонструвало тим самим свою патріотичну жертвовність в ім'я збереження соціального миру, а отже, є матеріалом для пропагандистських маніпуляцій [5, с. 49, 50].

У цій ситуації публіцисти, політики галасують, що страждає народ. Але народ тільки отримує свою плату за історичну безвідповідальність, коли обирає безвідповідальну владу різних рівнів [3, с. 81].

І тут згадаємо слухну думку М. Рябчука: «А чи справді та фатальна пропорція — дві третини до однієї, — те фатальне співвідношення між советським населенням та українським аж так кардинально змінилося за роки незалежності?..» [10, с. 15].

Отже, традиція вибору в Україні взагалі тільки починає формуватися. Поки що в ситуації вибору пострадянська людина відчувається дискомфортно: впливає як страх перед ризиком, що супроводжує будь-який вибір, так і недостатнє знання альтернатив та прищеплена в процесі виховання невпевненість у своїй здатності приймати правильне рішення. Сьогодні можна констатувати — суспільний розвиток в Україні все більше спрямовується до встановлення «адміністративної демократії».

Загалом, у країні, з одного боку, на сьогодні створені сприятливі умови для застосування адміністративного ресурсу та маніпулювання свідомістю громадян. З іншого боку, населення України також поки що не готове безпосередньо впливати на вирішення доленосних проблем своєї країни і здатне до негативних впливів: український електорат ще не відчуває себе суб'єктом великої політики і часом «купується» на найпримітивніші «хабарики», мовчазно погоджуючись на роль об'єкта політичних маніпуляцій.

1. Афонин А. Выборы... без выбора // Зеркало недели. — 2001. — 8 декабря.

2. Головаха Є. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до «помаранчевої революції» // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2006. — № 3. — С. 32–51.

3. Дашутін Г. П. Український експеримент на терезах гуманізму. — К.: Парламентське видавництво, 2001. — 336 с.

4. Доній О. Про втрачені шанси, ідеали та політику...: Інтерв'ю Петру Андрусечку // Український журнал. — 2006. — № 12 (18). — С. 19–21.
5. Майборода О. Змістом національної психології має стати відданість плюралістичності як засадничому принципу соціальних зв'язків // Національна безпека і оборона. — 2007. — № 9 (93). — С. 35, 36.
6. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. — Дрогобич : ВФ «Відродження», 2004. — 488 с.
7. Павленко Р. Різниця ціннісних орієнтацій у регіонах України: як подолати проблему «розколу» // Регіональна політика України: формування соціогуманітарних пріоритетів розвитку. — К., 2006. — С. 99–119.
8. Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції / Аналітична доповідь УЦЕПД
9. Результати національних щорічних моніторингових опитувань 1992–2006 років // Українське суспільство 1992–2006. Соціологічний моніторинг. — К. : Інститут соціології НАН України, 2006. — С. 419–569.
10. Рябчук М. Зміна пропорцій // Український журнал. — 2006. — № 12 (18). — С. 13–15.
11. Украинский клуб. Демократия по-украински : (цитаты из интервью) 17.05.2004 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/material/full/6/1071>.